



bitig

**MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

bitig

**MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities**

Sorumlu Yazar

Corresponding Author


Özcan EVRENSEL

Adres: Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

e-posta:

ozcanevrensel@posta.mu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-7661-5744

Atıf / Citation

Evrensel, Özcan (2022), "Osmanlıda Mikro Tarih Örneği", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, s. 200-205.

KİTAP İNCELEMESİ

Book Review

Osmanlıda Mikro Tarih Örneği

Cemal Kafadar (2009), *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul: Metis Yay.

"Tarihçinin zanaatında ilerlemesi; kaynak çalışması ve yöntem bir yana, onun kendisine ve dünyasına dair farkındalığını geliştirmesi; duyarlık perdesini, tecrübelerini; kendine kılavuz edinecek şekilde genişletmesi ile mümkündür."

Cemal Kafadar

Yaşadığımız topraklarda bizlerden önce kimlerin yaşadığını hiç düşündünüz mü? Osmanlılar, Selçuklular, Bizanslılar gibi genel tarih bilgisinden bahsetmiyorum. Tarihte anlatılan olayları yaşayan bireylerden bahsediyorum. Tıpkı bizim gibi geçim kaygısı güden, üzülen, sevinen, ticaret yapan ancak kayda girmeyi ve nevi şahsına münhasır olmayı başaramamış kişileri kastediyorum. İşte bu doğrultuda yazımızda, yoğun betimlemeler kullanarak Osmanlıda yaşamış sıradan dört kişinin yaşamını konu edinen "Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken" isimli kitap üzerinden Osmanlı'nın toplum yapısını inceleyeceğiz. Ele alacağımız bu eser, Osmanlıda mikro tarih bağlamında oldukça önemlidir. Zirâ dönemin zihniyeti ve yaşayış tarzı hakkında fikirler edinmemizi sağlamaktadır. Ele alınan dört kişinin farklı hayat tarzlarına sahip olması (yeniçeri, tüccar, derviş ve hatun), bu durumu daha da ilgi çekici yapmaktadır. Dahası bu eserde, altı asır hüküm sürmüş ve üç kıtaya hâkim

olmuş Osmanlının toplum yapısı hakkında doğru bilinen birçok yargının, eksik veya hatalı olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanında müellifimiz yazdığı bu eserle, tarihyazımına hâkim olan makro tarihin dışına çıkmıştır. Nitekim tarihyazımı genel manada büyük olayların, savaşların ve şahsiyetlerin anlatısı olarak görülüyordu. Bu durum, XX. yüzyıla kadar sürmüştü. Ancak XX. yüzyıla gelindiğinde değişen konjonktürlerle birlikte iki dünya savaşı gibi büyük olayların meydana gelmesi insanları yeni arayışlara sürüklemişti. Bundan tarihyazımı da etkilenmiş; *Aşağıdan Tarih ve Annales* gibi ekoller tezahür etmiştir. Bu yeni ekoller makro tarihin dışında kalan insanları merkeze alarak yeni bir tarihyazımı metodu ortaya koymuşlardır. İlerleyen süreçte bunların yanına yeni bir anlayış olan mikro tarih de eklendi. Bu yeni anlayışla; göz ardı edilip tarihin karanlığında bırakılan ve sesi duyulmayan insanlar, tarihin odağına yerleştirilmeye başlandı. Dahası bu anlayışın temsilcileri, elde edilen bir belgeye uygulanan doğru yöntem ve sorularla dönemin genel bir panoramasını sundular. İşte bizim ele alacağımız kitap da bu anlayış doğrultusunda kaleme alınmıştır.



Eser, Cemal Kafadar'ın 1986-94 yılları arasında yayımladığı dört makalesinin derlemesidir. Müellif bu eserinde XVI. ve XVII. asırlar arasında Osmanlı coğrafyasında yaşamış, birbirinden farklı sıradan dört kişinin yaşamını ele almaktadır: ailesinden kalan toprak haklarını korumak için divan-ı hümayuna başvuran yeniçeri Mustafa, İstanbul'da günce tutan derviş Seyyid Hasan, ticaret için gittiği Venedik'te ölen Ayaşlı Hüseyin Çelebi ve rüyalarını kaleme alarak şeyhine mektupla gönderip irşad edilmeyi bekleyen Üsküplü Asiye Hatun. Her ne kadar bu insanlar sıradanmış gibi görünse de yazar mikro tarihin yoğun betimleme tekniği aracılığıyla, onların tahmin edemediğimiz

yaşamlarını bize sunmaktadır. Ayrıca bütün bunları yaparken, yine mikro tarihin bir özelliği olan belgelere dayanmaktadır. Böylece sınırlı bilgilere rağmen dönemin genel zihniyeti ve yaşayışı hakkında bizlere ışık tutmaktadır.

“*Yeniçeri Nizamının Bozulması Üzerine*” adlı ilk bölümde, bir arazi davası nedeniyle mahkemeye müracaat eden Yeniçeri Mustafa'nın başından geçenlerin yanı sıra, o

devirde yeniçerilerin toplumdaki konumu, ticaret hayatındaki yeri, mal mülk edinme hakları gibi pek çok konudan bahsedilmiştir. Dahası yeniçerilerin bozulma döneminden önce askerlik dışında hiçbir işle uğraşmadıkları ve askerlik yapanların tüccar olamadığı veya tüccar olanların da askerlik yapamadığı yönündeki yargılara karşı çıkılmış ve belgelerle ispatlanmıştır. Zirâ Yeniçeri Mustafa'nın, babasından kalan arazilerine ağabeyi tarafından el konulmuştur. Bunun sonucunda kendisinin bu arazilerde hakkı olduğu yönünde mahkemeye başvurmasına engel olunmamış bununla birlikte mahkemede kendi lehine karar bile çıkmıştır.

Müellifimiz bu olay üzerinden Osmanlı klasik döneminde bilinen ve kabul gören yeniçeri düzeninin tamamen muntazam olduğu genel kabulünü sorgulamış ve XVI. yüzyıl sonrası bu düzenin birden bozulması düşüncesine bir tarihçi olarak nasıl bakılması gerektiğini delilleriyle incelemiştir. Buna ek olarak burada belgeler ışığında başka örnekler de vererek yeniçerilerin sadece savaşla uğraştığı yargısını yıkmıştır. Esasen bu tip bir yargının oluşma sebebi merkantilist yazarların, yönetici kısmını ticaret yapmayan kesim olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Bunu da XVII. asrın başlarında yeniçerilere ticareti yasaklayan Kavanin-i Yeniçeriyân kanuna bağlamışlardır. Çünkü o dönemde memur ve askerlerin ticaretle uğraşması yasaklanmıştı. Bu da yeniçerilerin sadece savaşmak için yaşadığı algısını oluşturmuştu. Ancak en nihayetinde elde edilen bir belgeye doğru soruların sorulmasıyla devlet nizamının bozulmasından da önce yeniçerilerin ticaretle uğraştıkları ortaya konulmuştur. Dahası yeniçerilerin sadece askerlik hizmetinde bulunup tırnak içerisinde bir nevi köle gibi yaşadığı miti kırılarak yanlış veya eksik bilinen bazı noktalar düzeltilmiştir (2009: 29-39).

“Ben ve Başkaları, On Yedinci Yüzyıl İstanbul’unda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anlatılanlar” adlı ikinci bölümde, Batı dünyasının değerlerini özümseyene kadar Osmanlıda kimsenin günce tutmadığı düşüncesi, sohbetnâmeyle birlikte kökünden değiştirilmeye çalışılmıştır. Müellif, Seyyid Hasan isimli bir dervişin tuttuğu günceden hareketle, insanların bireysel hikâyelerini anlattığı yazı türlerinin Rönesans ve kapitalizm Avrupa’sında ortaya çıktığı iddiasını sorgulamış ve Doğuda bireyleşme olgusunun bulunmadığı düşüncesini tartışmıştır. Dahası Osmanlıda, “Rönesans sonrası Avrupa kültürünün bireyselliğin dışı vurumu olduğu yargısını” nicelik itibariyle değiştirecek eserlerin var olduğuna değinmiştir. Böylece genel kabul gören yargıların üstünü çizmiştir.

Bununla birlikte sohbetnâme türü, tarikat hayatına ilişkin ipuçları sunması, tarikat hiyerarşisine, devlet düzeni içinde tarikatların yerine, Osmanlıda sufi kademelerin

bürokratlaştırılmasına dair fikir ve bilgi yer vermesi bakımından oldukça mühimdir. Zirâ tarikatlar, Osmanlıda cemaatleri birbirine bağlayan ilişkiler kadar bu cemaatler arasındaki farklılıkları da takip etme imkânı veren alanlardan bir tanesiydi. Seyyid Hasan'ın tarikat mensubu olarak sosyal hayatını naklettiği eseriyle, hem bir dervişin sosyal dünyasını takip etmek hem de bu takip sırasında pek çok yeni soruyla karşılaşmak mümkündür. Müellifimiz de bu soruları takip ederek gelenekleri aktarmış, Osmanlı toplumundaki bu sosyal kategorinin ilişkilerine değinerek anı/hatırat geleneğinin içinde biçimlenen tarihsel örnekleri ele almıştır. Dahası okuyucularını, bir anda çok zengin bir tartışma çerçevesine davet etmiştir. Müellifin, “kendine özgü bir çevrenin gündelik yaşam ethos'u...” olarak tanımladığı ve Seyyid Hasan'ın anlatısının kimi zaman kayıtsızlık derecesine ulaştığı (elbette bugün bakıldığında) noktalarda bize hatırlatma gereği duyduğu şu noktanın altını çizmek gerekiyor: “Kayıtsızlık ilginin yokluğu değildir; aksine, hayatın her anına eşit (aralarında fark gözetmeyen) bir aşk duymak demektir.” (2009: 39-72).

Osmanlıda ticaretin genellikle Müslümanların imtina ettiği bir alan olduğu, fetih söz konusu iken ticaretin arka planda kaldığı üzerinde genelleşmiş ve yerleşmiş bir yargı vardır. Aslında bu yargı ne Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyayı dikkate almakta ne de insanlar arası ilişkileri hesaba katmaktadır. Böyle olunca bütün bir Akdeniz havzasının önemli bir bölümünde var olan imparatorlukta yalnızca gayrimüslimlerin ticaret ehli olduğu görünmektedir. Hatta buradan üretilen teorilerle kendi iç sınırları haricinde ticaret dünyasıyla ilişkisi olmayan bir Osmanlı imgesine varmak dahi mümkün sayılmaktadır. İşte müellifimiz de bu konudan yola çıkarak üçüncü bölümü kaleme almıştır. “*Venedikte Bir Ölüm (1575)*”, “*Serenissima'da Ticaret Yapan Anadolu Müslüman Tüccarlar*” adlı bu bölümde, yazar 20 Mart 1575 tarihinde ticaret yapmak amacıyla gittiği Venedik'te ölen ve İtalyanca bilen Ayaşlı sof tüccarı Hüseyin Çelebi'nin hikâyesini belgelere dayanarak ele almıştır. Ayrıca Osmanlı ve Venedik kaynaklarında mevcut terekelerin de karşılaştırılmasıyla, Müslüman tüccarların Akdeniz ticaret ağında faal rol oynadıklarından bahsetmiştir.

Osmanlıdaki Müslüman Türklerin uzak ülkelerde ticaret yapma konusunda pasif oldukları şeklindeki yaygın bir görüşe ek olarak, genel kabul gören bir diğer yargı ise Osmanlı tüccarlarının sadece belirli bir yüzyılda Venedik bölgesinde ticaret faaliyeti içerisinde olduklarıydı. Müellif, bulduğu belgeler ışığında bu durumları sorgulamış ve bunların yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Devamında Osmanlı tüccarlarının Venedik bölgelerinde ticari faaliyetlere girişirken bu ticari faaliyetleri sadece doğudan gelen mallarla yapmadığını, bu malların doğulu ve batılı devletlerle takas edildiğini,

böylece onların diğer devletlerle bir ilişki içerisinde olduğunu, birçok yerli ve batılı arşiv belgesi ışığında ispatlamıştır. Buradan hareketle belgelere sorduğu sorularla Osmanlının dış ticarete bakışını ve tebaasının dış ticarete katılımını değerlendirmektedir (2009: 73-122).

“*Mütereddit bir Mutasavvıf Üsküplü Asiye Hatun’un Rüya Defteri 1641- 1643*” adlı dördüncü bölümde, tasavvuf ehli, entelektüel bir Üsküplü Osmanlı kadınının rüyalarını kaleme almasından bahsedilmektedir. Müellifimize göre yeni tarihçiliğin hedefi; önceden araştırma dışı kalmış olan birçok konuyu sahiplenmek ve araştırmaya açmaktır. Dolayısıyla kendisi esasen mikro tarihin kısa bir tanımını yapmıştır. Kendisi bu anlayıştan hareketle Asiye Hatun’un şeyhine yazdığı mektuplar üzerinden o dönemin siyasi, kurumsal, iktisadi ve toplumsal yapısını incelemektedir. Burada kadınların, kültürel hayattaki yeri ve etkilerine dair araştırmaların eksikliğine ve bunun gerekliliğine değinmektedir. Dahası bu konuda çeşitli kaynaklar bulunduğu, bu kaynaklara uygun sorular sorularak tahliller yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Dahası arşiv belgesine bakışın nasıl olması ve ne tür soruların sorulması gerektiğini de göstermektedir. Esasen müellif, Osmanlı toplumunda kadınların entelektüel olamayacağı yargısına karşı çıkıp sorgulamaktadır. Asiye Hatun’un “*Rüya Defterini*” merkeze alarak bu tabuyu yıkmaya çalışmanın yanında Osmanlı toplumundaki kadınların dünyasına ufak da olsa bir pencere açmaktadır (2009: 123-191).

Böylece müellfimiz, yukarıda da bahsettiğimiz mikro tarih metodunu Osmanlıya uyarlayıp klasik Osmanlı tarihyazımının ötesinde yeni bir çalışma alanına pencere açmıştır. Kendisi, sıradan dört farklı insanı ele alırken bunlarla ilgili birçok kaynağa başvurmuştur. Bu kaynakları arşiv belgeleri, tereke defterleri, sohbetnâmeler, rüya defterleri, gümrük defterleri gibi kayıtlarla desteklemiştir. Böylece dört kişi üzerinden dönemin tarih panoramasını ve düşüncesini ortaya koymuştur. Dahası günümüzde Osmanlı ile ilgili genel kabul görmüş bazı yargıları, belgeler üzerinden sorgulamış ve bunların yanlış olduğunu ispat etmiştir. İşte mikro tarihin önemli bir özelliği de burada ortaya çıkmaktadır: Genel kabul görülen yargılar, doğru bir metot ile yıkılabilirler. Bu nedenle bu metod, tarihyazımı için oldukça önemlidir. Bazen küçük bir ipucundan hareketle dönemin kültürel yapısı gözler önüne serilebilir ve kesin kabul edilen savlar çürütülebilir veya eksikleri tamamlanabilir. İşte buradan yola çıkan mikro tarih temsilcileri, bir dedektif misali büyüteciyle yani sorularıyla büyük resmin genel bir çerçevesini çizmektedirler. Tam da bu doğrultuda şunu ifade etmek yerinde olacaktır: “Tarih yok olanla değil, bir zamanlar var olanla ilgilidir”.

Kaynakça

Kafadar, Cemal (2009), *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul: Metis Yayınları.